

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ З НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДИСКУСІЇ

Розробка проблеми функцій кримінального права має надзвичайно важливе значення для з'ясування суті і змісту кримінального права як галузі права, його ролі у правовій системі держави, механізму кримінально-правового регулювання, впливу на соціальне і правове буття суспільства. Тому звернення кримінально-правової науки до вказаної проблеми є, безумовно, необхідним і своєчасним. Актуальність цієї проблеми підтверджується також прийняттям Дохійської декларації на Тринадцятому Конгресі Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності та кримінального правосуддя (м. Доха, 12–19 квітня 2015 р.). Схвалення цього міжнародного документа підтвердило, зокрема, відданість світової громадськості ідеї забезпечення верховенства права й запобігання та протидії злочинності в усіх її формах і проявах на національному та міжнародному рівнях, а також прихильність до ідеї неухильного забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Оскільки Україна взяла курс на євроінтеграцію, то це зумовлює необхідність демократичних трансформацій вітчизняної політичної і правової систем з метою забезпечення умов реалізації гуманних і демократичних ідей правової держави. Важливу роль у трансформації правової системи виконує кримінальне право, яке набуває нового соціально-політичного значення та потребує особливої уваги й оцінки з боку органів державної влади і суспільства.

Тож на сучасному етапі державотворення виникає потреба у переосмисленні функцій кримінального права, а тому і соціальної та юридичної

ролей кримінального права. У сучасних непростих умовах, в яких перебуває наша країна, із загрозливим рівнем злочинності важливою є своєчасна і критична оцінка здатності науки кримінального права і кримінального законодавства надати відповіді на запити суспільства з необхідного забезпечення охорони його інтересів.

Почесну роль у консолідації наукової думки з розробки такої тематики виконав Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, який спільно з Науково-дослідним інститутом вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України та Громадською організацією «Всеукраїнська асоціація кримінального права», вперше провів міжнародну науково-практичну конференцію «Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування» (м. Харків, 12–13 жовтня 2016 р.).

Актуальність проблематики, виникнення нових наукових дискусій, важливість теоретичних пропозицій із вдосконалення кримінального законодавства зумовили послідовний розгляд функцій кримінального права в межах спеціального номеру журналу «Право України». Провідні українські правники (В. Тацій, М. Панов, Ю. Баулін, В. Борисов, В. Гришук, Н. Гуророва, В. Туляков, В. Навроцький, В. Шакур, Н. Ярмиш та ін.) на підставі досвіду аналізу доктрини та сучасного правотворення і правозастосування запропонували власний погляд на поняття, предмет, завдання, функції кримінального права України та перспективи його розвитку.

Узагальнення висловлених ідей і пропозицій дозволило запропонувати такі висновки та рекомендації:

1. Науковий підхід у дослідженні функцій кримінального права в своїй основі має їх поділ, як і всіх інших галузей права, на соціальні і юридичні (правові). Безумовно, юридичні функції кримінального права базуються на фундаментальній ідеї примату людини як соціальної цінності суспільства, що відображено в ст. 3 Конституції України «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Основні принципи, що розвивають вказані відправні положення, визначені також у розділі II Основного Закону України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», а саме: невід'ємне право на життя (ст. 27); заборона катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання (ст. 28); арешт або тримання під вартою виключно за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку визначених законом (ст. 29); гарантії недоторканності житла (ст. 30); таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31); судовий захист прав і свобод (ст. 54); заборона двічі притягувати до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ст. 61); презумпція невинуватості (ст. 62) тощо;

2. Соціально-юридична роль кримінального права проявляється саме в його функціях. Кримінальне право виконує п'ять основних функцій: охоронну, регулятивну, попереджувальну (превентивну), виховну і політичну. Дві останні водночас є і загальносоціальними функціями права. Такі функції як забезпечення справедливості, поновлювальна функція, прогно-

тична та інші є похідними від основних. Кримінальне право передусім здійснює охоронну функцію (головна), захищає певні цінності і суспільні відносини, у тому числі й урегульовані іншими галузями права. Основне регулювання суспільних, політичних й економічних процесів у країні здійснюється іншими галузями права (конституційним, адміністративним, цивільним, господарським тощо). Кримінальне ж право сприяє розвитку суспільних відносин у певному напрямі, який відповідає політиці держави, і перешкоджає появі та існуванню небажаних відносин і явищ. Зміст охоронної та регулятивної функцій права, взятих окремо, є значно ширшим, ніж зміст кожної із загальносоціальних функцій, оскільки вони проявляються в усіх без винятку сферах соціальної дійсності, що входять до сфери правового регулювання. Попереджувальна (превентивна) функція має дві сторони: загальне та спеціальне попередження злочинів. Загальне попередження зводиться до загрози покаранням за вчинення злочинів, ця загроза адресована всім громадянам. Спеціальне (окреме) попередження полягає в притягненні до кримінальної відповідальності, покаранні та застосуванні інших заходів кримінально-правового характеру щодо осіб, які вчинили злочин. Кримінальне право також здійснює виховну функцію, сприяє розвитку правосвідомості населення. *Виховна функція* кримінального права спрямована на формування в усіх громадян переконань, що роблять для них вчинення злочинів внутрішньо неприйнятним. *Політична функція* полягає у тому, що кримінальне право є нормативною основою діяльності держави у сфері кримінально-правової політики. Успіхи або невдачі у сфері протидії злочинності, відповідно, підвищують

або знижують авторитет державної влади в цілому. Кримінальний кодекс України є основоположним законом, а тому не може змінюватися на угоду політичній чи економічній кон'юнктурі або слугувати засобом тиску на політичних опонентів та економічних конкурентів. Водночас він повинен враховувати динаміку суспільно-політичних та економічних змін у суспільстві, які викликають нові і різноманітні форми суспільно небезпечної поведінки, що підлягає криміналізації;

3. Запропоновано виокремити основні прояви соціальної цінності кримінального права, в тому, що воно: 1) має власну соціальну і правову цінність як продукт культурної та правової людської діяльності у сфері кодифікації законодавства; 2) виконуючи соціально-інтегруючу роль, виступає (має виступати), на ґрунті природного права, засобом адекватної, гармонійної об'єктивації та узгодження суспільних потреб, в основі яких лежить захист прав та свобод людини як найвищої соціальної цінності; 3) як засіб соціальної комунікації, здійснює цілеспрямовану, програмуючу ціннісну орієнтацію суб'єктів суспільних відносин, даючи їм інформацію про небажані і заборонені моделі суспільно небезпечної поведінки людей, орієнтує їх тим самим на суспільно корисну поведінку і виступає, таким чином, специфічним мірилом її свободи; 4) відображає суспільні інтелектуальні цінності, сприяє їх утвердженню, поширенню і розвитку, фіксує досягнутий рівень правової культури; 5) збагачує на основі знання і свідомого засвоєння наявних у ньому приписів, велінь держави і суспільства, формує соціокультурний потенціал людини, її правової свідомості; 6) служить засобом ресоціалізації порушників кримінально-правових приписів;

4. Встановлено, що найбільш типовими варіантами можливого зниження цінності норм кримінального права є такі: 1) порушення законодавцем доктринальних засад криміналізації діянь людини (невідповідність природному праву, демократичним цілям й актуальним потребам прогресивного суспільного розвитку; ігнорування експертних оцінок чи пропозицій науковців; неадекватне, негармонійне або несвоечасне відображення домінуючих суспільних потреб та інтересів; зловживання кримінально-правовими засобами в регулюванні та охороні суспільних відносин; надмірна «суворість» або «м'якість» закону, неясність кримінально-правових норм тощо); 2) зловживання судовими і правоохоронними органами у застосуванні кримінально-правових засобів; 3) використання норм кримінального права як засобу політичної боротьби; 4) використання норм кримінального права як засобу конкурентної протидії; 5) незастосування норм кримінального права до осіб, що їх порушили, з політичних мотивів;

5. Основним соціальним призначенням кримінального права є зниження кількості злочинних посягань на суспільні відносини, що має забезпечити підвищення рівня безпеки людини і суспільства в цілому. Охоронний та регуляторний вплив кримінального права на суспільство в цілому та окремі його складові (економіку, політику, ідеологію, культуру, моральність тощо) синтезується в єдине ціле у процесі реалізації цієї галузю права його функції – забезпечення безпеки людини і суспільства від злочинних посягань. Засобами (правовими інструментами) кримінального права, за допомогою якого воно здійснює вплив на суспільні відносини, є такі: а) встановлення у кри-

мінальному законі та доведення до відома членів суспільства вичерпного переліку суспільно небезпечних діянь, які визнаються злочинами і за вчинення яких передбачена кримінальна відповідальність; б) застосування за вчинення суспільно небезпечного діяння заходів кримінально-правового характеру.

6. На підставі проведенної Конференції запропоновано: 1) прийняти План дій, спрямованих на реалізацію в Україні рішень Тринадцятого Конгресу Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності та кримінального правосуддя; 2) розробити та ухвалити Концепцію розвитку законодавства України про кримінальну відповідальність щодо удосконалення Кримінального кодексу України з урахуванням введення інституту кримінального проступку,

Кримінального процесуального кодексу України, Кримінально-виконавчого кодексу України. Прийняти Закон України «Про кримінологічну експертизу»; 4) провести у 2017 р. комплексне вивчення стану злочинності в Україні за період 1991–2016 рр., що має стати основою для подальших змін у законодавстві та ухвалення рішень у сфері національної безпеки з метою протидії злочинам, що негативно впливають на сталий розвиток України; 5) розробити Загальнодержавну програму запобігання злочинності в Україні, засновану на положеннях Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році» і на рішеннях Тринадцятого Конгресу Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності та кримінального правосуддя.